

УДК 323.212+316.74.378.5

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПРІОРИТЕТНА ДЕТЕРМІНАНТА СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті розкривається сутність інноваційного суспільства і розглядаються особливості інноваційного типу соціального розвитку. Аналізуються умови його становлення. Особлива увага приділяється дослідженню якості вищої освіти. Аналізується система якості вищої освіти: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. Розглядаються різноманітні підходи щодо забезпечення якості вищої освіти як необхідної умови становлення інноваційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційне суспільство, інноваційна система, вища освіта, якість вищої освіти, якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти, якість результату вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти.

Актуальність теми. Важливе значення для інноваційного розвитку українського суспільства має підвищення якості вищої освіти, що має не лише педагогічний чи суто науковий, а й соціальний, політичний та управлінський контекст. Тому проблема забезпечення якості вищої освіти України набуває особливої актуальності. Про це свідчать державні програми розвитку вищої освіти, а також новий Закон «Про вищу освіту», в якому вперше з'являється окремий розділ, що присвячується проблемам забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Наукова розробка проблеми. У сучасній науковій літературі проблема інноваційного суспільства є однією з найбільш важливих і активно обговорюваних (С. Ю. Глазьев, І. Ф. Коваль, Л. А. Мусіна, О. П. Орлик, М. Є. Рогоза та ін.). У той же час вона залишається однією з найбільш дискусійних, оскільки наукові підходи до її розгляду, що робляться різними дослідниками, значно відрізняються один від одного. Тим самим актуалізується наукова концептуалізація даної проблематики, пов'язаної з пошуком джерел та перспектив розвитку інновацій, соціально-філософським аналізом сутності інноваційного суспільства та умов його становлення.

Метою даної статті є розгляд проблеми забезпечення якості вищої освіти як пріоритетного фактору становлення інноваційного суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. В циклічній динаміці суспільства можна виділити наддовгострокові багатовікові цивілізаційні періоди, які відображають ритм зміни світових цивілізацій і знаменують собою докорінні соціальні перетворення [1, с. 12–13; 2, с. 40–43].

Перший період почався 8–9 тис. років тому. Його започаткувала неолітична революція, що породила доіндустріальну цивілізацію, яка існувала до XVIII ст. Другий період – індустріальна цивілізація – почався з промислової революції і завершився в першій половині XX ст. Третій період пов’язаний з появою в другій половині минулого століття постіндустріальної цивілізації з явним переходом від економіки, характерною рисою якої була бурхлива НТР, до нового типу розвитку – інноваційного, що заклав основи інноваційного суспільства.

Розвиток постіндустріальної цивілізації, особливо на сучасному її етапі, відбувається під егідою знання, інтелекту, творчості [3, с. 48–50]. Він здійснюється шляхом впровадження великої кількості інновацій, що охоплюють різні рівні соціальної ієрархії. Це з необхідністю потребує звернення до аналізу теорії інновацій як методологічної підстави розгляду специфіки інноваційного суспільства, яке являє собою новий історичний етап у розвитку світової цивілізації.

Поняття «інновація» (лат. *innovation* – зміна, оновлення, введення новизни) має давню історію. В науковій літературі цей термін став використовуватися в XIX ст. і спочатку означав процес введення елементів однієї культури в іншу. На початку XX ст. у працях Й. Шумпетера, М. Кондратьєва був виявлений зв’язок між феноменом інновації та економічною динамікою суспільства, дане поняття зазнає серйозної смислової трансформації, в результаті якої втрачає своє первинне культурологічне значення і наповнюється в першу чергу техніко-технологічним і економічним змістом [4, с. 10].

У даний час проблема інтерпретації інновації не вичерпується тільки економічним контекстом. Цей феномен зруйнував традиційні межі економічної теорії і набув загальносоціального характеру. З кінця XX ст. дослідниками були зроблені численні і дуже плідні спроби подолання техніко-економічної парадигми, що склалася у вивченні цього явища, розширення предметної сфери інноватики. У зв’язку з цим у сучасній науковій літературі існує два підходи до визначення інновації: вузький (соціально-економічний) і широкий (соціально-філософський). Прибічники вузького підходу розділяють традиційну точку зору на сутність інновації і особливо акцентують свою увагу на її ринковій значущості, прибутковості, комерційному ефекті. Прибічники ж широкого підходу не обмежують теоретичний аналіз інновації тільки техніко-економічним аспектом. Вони зв’язують цей феномен безпосередньо з розвитком інших сфер суспільного життя. Відповідно до соціально-філософського

підходу інновація охоплює весь соціальний простір. Її природа універсальна. Вона виявляється в кожній функціональній підсистемі суспільства: економічній, політичній, соціальній і духовно-культурній. Інновація як соціально-філософська категорія відбиває динаміку сучасного життя в усьому різноманітті її взаємозв'язків, пронизує усі сфери життя суспільства, допомагає розкрити логіку його розвитку, сприяє виділенню і синтезу світоглядних і методологічних моментів, є невід'ємною частиною осмислення людиною свого досвіду життя і, отже, набуває онтологічного значення.

Усі види інновацій, існуючі в суспільстві (техніко-технологічні, економічні, політичні, правові, власне соціальні, педагогічні, наукові, культурні та ін.) є соціальними інноваціями, оскільки вони є суспільними феноменами і відносяться до тієї або іншої сфери суспільного життя.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. однією з найважливіших характеристик соціуму стає його загальна інноватизація. Звідси і виникнення в теоретичному дискурсі нового терміна – «інноваційне суспільство». Вже в 1991 р. англійські дослідники А. Амін і К. Робінс констатували, що сучасна індустріальна система, що ґрунтується на інноваціях, є «новим вираженням локальної і глобальної динаміки» [5, р. 30].

Інноваційне суспільство не просто відкрите для інновацій. Воно саме безперервно генерує інновації різних видів і рівнів. Його функціонування повністю залежить від швидкості впровадження нового знання в усі сфери суспільного життя. Таке суспільство є найбільш динамічним і стійким, але при дотриманні однієї умови: воно повинне вірно оцінювати наслідки впровадження кожної інновації і виключати ті, які становлять загрозу для життя людини.

Становлення інноваційного суспільства розпочинається з формування національної інноваційної системи, орієнтованої на отримання і використання нових наукових знань, сприяння розвитку передових технологій, НДДКР, підвищення якості людського капіталу. Тому важливим креативним компонентом національної інноваційної системи є вищі навчальні заклади, які готують висококваліфікованих кадрів для інноваційної сфери, активно займаються науковою діяльністю, генерацією нового знання і нових технологій, формуванням інноваційної особистості як найважливішого суб'єкта становлення інноваційного суспільства.

Перехід суспільства до інноваційного сценарію свого розвитку об'єктивно пов'язаний з необхідністю інноваційного реформування вищої школи, що передбачає формування інноваційного клімату у ВНЗ, комплексну реалізацію інноваційних освітніх програм та інноваційних методів навчання, створення інноваційної інформаційно-освітньої сфери, а також підвищення якості вищої освіти.

Поняття «якість вищої освіти» має різноманітні інтерпретації. У закордонній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні підходи до цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харві і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [6, р. 12]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [7, с. 108].

Усе більшого поширення в управлінні якістю вищої освіти набуває модель досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) [8]. Вона базується на дев'яти показниках. П'ять із них (лідерство, управління персоналом, політика і стратегія, забезпечення ресурсами та ефективність їх використання, технологічні процеси) характеризують якість вищої освіти як можливості, що відображають діяльність установи, а інші чотири (задоволення співробітників, споживачів, вплив на зовнішнє середовище, реалізація потенційних можливостей) – результати, зумовлені можливостями, та зворотний зв'язок від результатів, спрямований на покращення можливостей.

У межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в XXI столітті» відображені такі основні підходи до визначення якості вищої освіти:

1) якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ВНЗ не тільки на національному, але й на міжнародному рівнях);

2) якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми);

3) якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін);

4) якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ВНЗ за краще використання його інституційної автономії та свободи) [9, с. 83].

Якщо звернутися до вітчизняної наукової літератури, то треба зауважити, що в ній також існують різноманітні підходи до визначення поняття «якість вищої освіти»: 1) якість вищої освіти як соціального інституту; 2) якість вищої освіти як педагогічного процесу; 3) якість вищої освіти як суспільного процесу; 4) якість вищої освіти як процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії,

5) якість вищої освіти як загальноцивілізаційного феномену; 6) якість вищої освіти як соціокультурної системи та ін. [10, с. 36].

На наш погляд, при визначенні поняття «якість вищої освіти» слід спиратися на три основні підходи, які знайшли відображення в сучасній науці: об'єктивістський, релятивістський та компетентнісний. Згідно з першим підходом аналіз якості вищої освіти здійснюється на підставі розгляду вхідних параметрів освітньої системи ВНЗ (професійного рівня викладачів, рівня матеріально-технічного забезпечення, рівня знань студентів на початковому етапі навчання тощо), і вихідних параметрів (рейтингу випускників, можливості працевлаштування тощо). Релятивістський підхід спирається на досягнення цілей навчання. Виявляється, наскільки рівень навчальних досягнень студентів відповідає запланованому результату у вигляді вимог освітніх стандартів. Компетентнісний підхід орієнтований на вдосконалення якості освітнього процесу в поточний період. При оцінюванні якості вищої освіти розглядають творчу пізнавальну активність студентів, рівень сформованих у них компетентностей [11, с. 81]. У відповідності до цих підходів якість вищої освіти є характеристикою вищої освіти, що відображає відповідність інституційних умов, освітніх процесів та результатів навчання державним освітнім стандартам, вимогам розвитку особистості і суспільства.

З цього можна припустити, що в системі якості вищої освіти необхідно виділити три елементи: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти.

Якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів, якість виховання тощо.

Якість процесу вищої освіти – це якість освітньої діяльності, якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до навчання, інтенсивність освітнього процесу, методи презентації знань. Як зауважено в Законі України «Про вищу освіту», «якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» [12, с. 6].

Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання і реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування,

кар'єра і зарплатня, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок із вигодою для дипломованого спеціаліста. У Законі України «Про вищу освіту» наполягається, що «якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [12, с. 6].

Найважливіше значення для інноваційного розвитку вищої школи України має вирішення проблеми забезпечення якості вищої освіти. Її розгляд повинен здійснюватися в контексті Болонського процесу, учасником якого Україна стала в 2005 р. Перебуваючи членом Болонського процесу, Україна взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів та узгодження нормативно-правових змін у системі вищої освіти згідно зі стандартами і рекомендаціями Європейського простору вищої освіти [13, с. 362–370; 14, с. 205–209].

Реальні зміни в забезпеченні якості вищої освіти вищими навчальними закладами повинні відбутися з реалізацією Закону «Про вищу освіту», у відповідності до якого визначена система забезпечення якості вищої освіти, яка складається з: 1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; 3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [12, с. 23].

Ефективними інструментами забезпечення якості вищої освіти України слугують європейська та національна рамки кваліфікацій, зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (2003), Національна рамка кваліфікацій (2011), а також імплементація систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Таким чином, інноваційне суспільство знаменує собою перехід від суспільства, заснованого на індустріальних технологіях, до суспільства, основним змістом якого є інновації. Саме з інноваціями людство зв'язує свою подальшу долю, вбачаючи в них основне джерело задоволення соціальних потреб і найважливіший засіб вирішення практичних і духовних завдань. Одним із найважливіших умов інноваційного розвитку українського суспільства є забезпечення якості вищої освіти, для забезпечення якої необхідна імплементація компетентнісного підходу до аналізу якості вищої освіти, реалізація комплексу інструментів систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості

вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти як основи для інтеграції національної системи забезпечення якості вищої освіти в європейську систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клімова Г. П. Освіта як феномен цивілізації : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Г. П. Клімова ; Харк. ун-т внутр. справ. – Х., 1997. – 39 с.
2. Климова Г. П. Образование в контексте цивилизационного развития : монография / Г. П. Климова. – Харьков : Изд. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 248 с.
3. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
4. Клімова Г. П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку / Г. П. Клімова // Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін. ; за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. – Х. : Право, 2015. – С. 8–40.
5. Amin A. These are not Marshallian times / A. Amin and K. Robins // Innovation Networks: Spatial Perspectives / edited by Roberto Camagni on behalf of GREMI (Groupe de recherche européen sur les milieux innovateurs). – L. ; N. Y. : Belhaven Press, 1991. – P. 28–43.
6. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and Evaluation in Higher Education. – 1993. – Vol. 18, No 1. – P. 9–34.
7. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // Management. – 2006. – Vol. 2, No 11. – P. 107–111.
8. The EFQM Excellence Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ddexcellence.com/About%20Excellence/EFQM%20Excellence%20Model.htm>.
9. Корнілова О. М. Теоретико-методологічні основи визначення якості освіти вищих навчальних закладів України / О. М. Корнілова, Ю. О. Огороднік // Економіка та держава. – 2016. – № 12. – С. 82–85.
10. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія / Г. П. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія. – 2016. – № 3. – С. 34–44.
11. Прилипко С. М. Якість вищої освіти України в контексті Болонського процесу / С. М. Прилипко, Г. П. Клімова // Право та інновації. – 2014. – № 1–2 (5–6). – С. 80–87.
12. Про вищу освіту : Закон України станом на 1 верес. 2015 р. – Х. : Право, 2015. – 104 с.
13. Клімова Г. П. Якість вищої освіти у аспекті інноваційного розвитку вищої школи України / Г. П. Клімова // Концептуальні засади становлення інноваційного

суспільства в Україні : монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін. ; за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. – Х. : Право, 2015. – С. 355–374.

14. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір / Г. П. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія. – 2016. – № 1. – С. 203–211.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПРИОРИТЕТНАЯ ДЕТЕРМИНАНТА СТАНОВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Климова Г. П.

В статье рассматриваются особенности инновационного типа социального развития и раскрывается сущность инновационного общества. Анализируются условия его становления. Особое внимание уделяется исследованию качества высшего образования. Исследуется система качества высшего образования: качество потенциала высшего образования, качество процесса высшего образования и качество результата высшего образования. Рассматриваются различные подходы по обеспечению качества высшего образования как необходимого условия становления инновационного общества в Украине.

Ключевые слова: *инновация, инновационное развитие, инновационное общество, инновационная система, высшее образование, качество высшего образования, качество потенциала высшего образования, качество процесса высшего образования, качество результата высшего образования, обеспечение качества высшего образования.*

QUALITY ASSURANCE OF HIGHER EDUCATION AS A PRIORITY DETERMINANTS OF FORMATION INNOVATIVE SOCIETY IN UKRAINE

Klimova G. P.

The article discusses the features of the innovative type of social development and reveals the essence of an innovative society. The conditions of its formation. Particular attention is given to the quality of higher education. We study the system of higher education quality: quality of higher education building, the quality of the process of higher education and quality results of higher education. Different approaches to ensure the quality of higher education as a prerequisite for becoming an innovative society in Ukraine.

Critical to the innovative development of higher education Ukraine should solve the problem of quality assurance. Its review should be carried out in the context of the Bologna Process, to which Ukraine was in 2005. Being a member of the Bologna process, Ukraine has committed to work to bring the quality of national education in line with European

standards and harmonization of legal and regulatory changes in higher education according to the standards and recommendations of the European higher education.

The real change in the quality assurance of higher education institutions of higher education must take place with the implementation of the Law «On higher education», according to which the defined quality assurance system of higher education, which consists of: 1) system of universities as educational activities and quality of higher education (system of internal quality assurance); 2) a system of external quality assurance of higher education institutions and quality assurance; 3) quality assurance system of the National Agency for Quality Assurance in higher education institutions and independent assessment and quality assurance. Effective tool to ensure the quality of higher education in Ukraine serve European and national qualifications framework, including Qualifications Framework European Higher Education Area (2005), the European Qualifications Framework for lifelong learning (2003), the National Qualifications Framework (2011) and the implementation of internal and external quality assurance in accordance with the standards and guidelines for quality Assurance in the European higher education area. Thus, innovative society marks a transition from a society based on industrial technologies to society, the basic content of which is innovation. It connects humanity with innovations its future fate, seeing them as the main source of social needs and the most important means of solving practical and spiritual problems. One of the most important conditions for innovative development of Ukrainian society is quality assurance, to ensure which requires implementation of competency approach to the analysis of the quality of higher education, the implementation of complex tools of internal and external quality assurance in accordance with the standards and recommendations of the European Higher Education as a basis for the integration of the national system of quality assurance in the European system of assessment of learning outcomes of higher education applicants.

Key words: *innovation, innovative development, innovative society, innovative system, higher education, quality of higher education, quality of higher education building, the quality of the process of higher education, the quality of higher education results, provision quality of higher education.*

